

O'LMAS UMARBEOVNING "QIYOMAT QARZ" HIKOYASIDA INSONIYLIK TALQINI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.071>

Marvarid Xudoynazarova Bahodir qizi
xudoynazarovamarvarid@gmail.com
Nizomiy nomidagi O'zMPU
G.F.Atabayeva
TDPU

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asar tahlili, undagi obrazlarning insoniy fazilatlari va qahramonning o'z vijdoni oldidagi qarzi haqida so'z boradi. Hikoyada insoniy munosabatlar, diniy-dunyoviy tarbiya mahsuli bo'lgan lafz va uning insonlar orasidagi amali tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: obraz, xarakter, inson psixologiyasi, badiiy vosita, tarbiya

INTERPRETATION OF HUMANITY IN O'LMAS UMARBEOV'S STORY "QIYOMAT QARZ"

Marvarid Khudoynazarova Bahodir qizi
khudoynazarovamarvarid@gmail.com
Nizamiy UzNPU
G.F.Atabayeva
TSPU

Abstract: This article discusses the analysis of a literary work, the human qualities of its characters, and the hero's duty before his own conscience. The story analyzes human relationships, the concept of keeping one's word as a result of religious and secular upbringing, and its application among people.

Keywords: image, character, human psychology, artistic device, education

O'zbek adabiyotida hikoya janri XIX asr oxiri va XX asr boshlaridan shakllanib, XX asr o'rtalarida yuqori darajaga ko'tarildi. Ayniqsa, Abdulla Qahhor, G'afur G'ulom, O'lmas Umarbekov, Oybek, O'tkir Hoshimov kabi qalami o'tkir ijodkorlar ushbu janr rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan.

Aynan hikoya janriga turlicha ta'rif berilganini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun, Hotam Umurovning aytishiga qaraganda, hikoya-biror narsaning og'zaki bayoni, tafsiloti. Nasriy yo'l bilan yozilgan kichikroq badiiy asar hisoblanadi. Izzat

Sultonning asosli ta'kidlashicha, latifa mazmuniga kirgan voqeadan kattaroq, ammo povestga mazmun beruvchi voqeadan kichikroq sarguzashtni, ko'pincha kishi hayotida bo'lgan bir epizodni tasvirlaydi. Dilmurod Qur'onov epik janrlarga ta'rif berar ekan, tasvirlanayotgan voqealarning yuz berish vaqti qisqaligi hikoyaning hajmi kichik, syujeti soda, personajlari kam bo'lishini taqozo etadi. Hikoyanavisning mahorati eng avval hikoyabop voqeani tanlay olishi bilan belgilandi deydi.

Adabiyot darslarida o'quvchi va kitobxonlarni badiiy asar o'qishga bo'lgan qiziqishini uyg'otish, ishtiyoqini o'stirish hamda tahlil qilish mahoratini shakllantirish uchun qisqa, bir o'qishda tugaydigan hikoyalarni o'qitish samarali va foydali. Chunki qisqa hikoyalar dars vaqtida o'qib tugatiladi va asarni har tomonlama tahlil qilish uchun ham vaqt yetadi. Qozoqboy Yo'ldosh adabiy ta'limda badiiy asar tahlilining o'rni haqida fikr yuritir ekan, maktabda adabiyot o'qitish kechimidagi eng muhim pedagogik yumush badiiy asarni tahlil qilishdir. Badiiy asarni to'g'ri idrok qiladigan, uni tushunadigan, ta'sirlanadigan va tahlil qila oladigan o'quvchini tayyorlay olgan o'qituvchigina o'z maqsadiga erishgan bo'ladi. Chunki dasturda o'rganish ko'zda tutilgan adabiy materillarni shunchaki o'qib ketaverish bilan adabiyot darsi yuzaga kelmaydi. Yoshi kichik, hayotdan orttirgan tajribasi kam, badiiy didi yetali shakllanmagan o'quvchilar badiiy asarni mutlaqo teskari tushinishlari ham mumkin. Shu bois, badiiy asar tahliliga kata e'tibor zarur deya ta'kidlaydi. Bundan tashqari badiiy asar tahlili, asosan, o'quvchilar tomonidan amalga oshirilishi kerak. O'qituvchi o'quvchilar oldiga savol yoki muammoli vaziyatni qo'yadi va muammoga yechim topishga undaydi. Shunda o'quvchi faqatgina oldin orttirgan bilimlari va tajribalariga tayanib qolmay, tengdoshlarining turfa fikrlarida g'oya oladi, ularning bergan javoblaridan nimadir o'rganadi. G'oyadan g'oya tug'iladi, dunyoqarash kengayadi, fikrlar xilma xillashadi. Aynan shu jarayonda bolalar o'zaro fikr almashadi, bahslashadi, yaxshiroq idealar berishga harakat qiladi va izlanadi. Natijada bola dunyoqarashida sezilarli darajada o'sish paydo bo'ladi. Shaxsiy fikrimcha, badiiy asarni har bir o'quvchi to'liq o'qishiga majbur qilinishi kerak, negaki o'quvchi asarni to'liq o'qimasdan turib, shaxsiy xulosa yoki fikr bera olmaydi va o'z-o'zidan badiiy asar tahliliga qo'shila olmaydi. Qachonki, bola asarni to'liq o'qisa, o'zini xuddiki asarda yashayotgandek his qilsa, uni tahlil qila oladi.

Epik asarlar tahlilida badiiy shartlilik, obrazlilik, olamni o'zgacha estetik nazar bilan ko'rish mumkinligini ko'zda tutilishi o'quvchilarni xilma-xil ijodiy yo'nalishdagi, turli janrlardagi badiiy hodisalarni qabul qilish va asl san'at asarlarini ommabop bitiklardan ajrata olishga o'rgatadi.

O'lmas Umarbekovning "Qiyomat qarz" hikoyasi qahramoni Sarsonboy ota orqali inson uchun asrga tatigulik xarakter va insoniy xislatlarni ko'rishimiz mumkin. Sarsonboy otaning sof insoniy kechinmalari hikoyaning syujetini qamrab olgan.

Hayotda shunday voqealar bo'ladiki, ularni tashqi ko'rinishi oddiydek tuyiladi, ammo ichida butun bir avlodga saboq bo'larli ma'no yashiringan bo'ladi. Omonat tashlab ketgan, lekin qaytib kelmagan yigit va uni yillab sabr bilan kutgan chol haqidagi hikoya ana shunday hayotiy haqiqatlardan biridir. Bu voqae nafaqat bir kishining boshidan o'tgan sinov, balki butun jamiyat uchun ibrat, insoniy fazilatlar mezon, dinning axloqiy qarashlari va dunyoviy oqibatlari haqida chuqur o'yga chorlaydi. Omonat - faqat buyum emas, mas'uliyatdir.

Hayotda odamning haqiqiy qadri nafaqat uning boyligi yoki aql-u zakovatida, balki vafodorligi, halolligi va omonatga bo'lgan munosabatida namayon bo'ladi. Har bir insonning ko'nglida shunday qoida yashaydi: "Omonat muqaddas". Islomda "omonat" tushunchasi eng muqaddas tushunchalardan biri hisoblanadi. Qur'onda ham hadislarida ham omonatga xiyonat qilish eng yomon illatlardan deb sanaladi. Omonat faqat moddiy buyum emas, u ishonch, or-nomus, Alloh oldidagi ahdidir. Hadisi sharifda ham bu masala aynan takrorlanadi: "Va'da qarzdir". Payg'ambarimiz (s.a.v.) aytadilar: "Omonatni ado etmagan bizdan emas". Aynan mana shu hikmatni umri davomida sadoqat bilan asrab kelgan inson timsoli sifatida Sarsonboy ota obrazini ko'ramiz. Asarda Sarsonboy ota hallolikni hayotining mezoniga aylantirgan qahramon sifatida gavdalanadi. Hikoyaning nomi ham odamni o'yga toldiradi: "QIYOMAT. Qiyomat qarz".

Sarsonboy ota har bozor kuni choyxonaga chiqishni odat qilib olgan edi. Hammadan birinchi kelib, "katta ko'zi singan deraza yoniga" joylashib olardi. "Choyxona qurilibdiki, shu joy uniki" Sarsonboy otaning ko'nglida nima kechayotganini shu ongsiz ot ham biladi, sezadi. U bu joylarni egasi kabi yaxshi biladi. Hikoyani o'qir ekanmiz, Sarsonboy ota bilan shu qadar qadrdonlashamizki, goho Madumar akaning do'stiga bergan tanbehlaridan ranjiymiz. Aslida Madumar akaning tanbeh va achinishlari o'rtida do'stona mehribonlik mavjud edi. Vaqt o'tadi, ammo sadoqat o'zgarmaydi. Otaxon qo'ylarni Haydaraliga qaytarish umidi bilan yashar ekan, odamlarning "qo'ylarni kolxozga ber, o'zingni qiynamay" degan maslahatlariga ham quloq ilgisi kelmaydi. Lekin Sarsonboy ota bilmaydiki, umr omonatni egasiga berib ulgurmasdan avval tugab qolishi mumkin ekanligini. Sarsonboy ota uchun omonatni egasiga qaytarish uchun umrning uzun-qisqaligi emas, niyatning pokligi muhim. Otaxon uchun bu qo'ylar oddiy qo'y emas edi, insonning o'ziga bo'lgan ishonchi edi. Hattoki, almashib ketmasin deya qo'ylarning bo'yniga qizil latta boylab chiqqani bundan nishona. Haydarali Sarsonboy otaga oddiy qo'y tashlab ketgan bo'lishi mumkin, ammo aslida u bir odamning ishonchini, bir qalbning sokinligini ham omonat qilib ketgan Sarsonboy ota Haydaralining qo'ylarini dalada emas, balki qalbida, yurak-yuragida o'tlatib yurar ekan, to'satdan uning qalbida bir kun qo'rquv uyg'ondi. O'q ovozi eshitildi. Tag'in birorta qo'yni otib qo'yishmasin deya bor madori bilan yugurdi. Omonat yuki og'ir, omonatni oqlash uchun, keng sabr va mustahkam iroda, vafo kerak.

Sarsonboy otaning xarakteri shunaqanggi takrorlanmas xislatlardan iborat edi. Inson zoti turli sifatlar mujassam bo'lgan murakkab mavjudot. Insoniylik-bu faqat tug'ma sifat emas, balki tanlov, mas'uliyat va ongli harakat natijasidir. Uzunli tog'ida qo'ylarni boqib yurganida duch kelgan yigitlar qo'ylardan bittasini sotishini so'raganida, Sarsonboy ota odatdagiday o'z fikrida qat'iy. "Bular omonat".

Ba'zan eng og'ir vaziyatda ham inson qalbida yaxshilikka intilish o'lmaydi. Yillar o'tdi, odamlar almashdi, Sarsonboy ota kutish bilan band, ismiga monand umr ham "sarson". Haydarali o'lgan degan xabarga hatto xayolida ham ishonmaydi. Xuddiki, Haydarali tirik, u urushdan qaytadi va omonatini kelib albatta so'raydi. Sarsonboy otaning umidi ham orzusi ham shu edi. Sarsonboy ota yillar davomida Haydaralining qaytishiga umid bog'lab yashadi. Umid bilan nafas oladi, umid bilan tong ottiradi. Uning sabri birovni kutish emas, balki insoniylikning yuksak namunasi. Asardagi Sarsonboy otaning yuksak insoniy fazilatlarini "g'ayrioddiy halollik" deb atash mumkin. Omonatning o'z egasiga qaytishi-sadoqatning yutug'i.

Muallif qahramonni hayot sinovlari qarshisida turib, halollik, vijdonlilik, fidoiylilik kabi fazilatlarni saqlab qolish yoki yo'qotish jarayonida tasvirlaydi. Hikoyada insoniylik Sarsonboy otaning ichki kurashi orqali ochiladi. Bir tomonda uning umri, qo'rquvi yoki sadoqati tursa, ikkinchi tomonda vijdon ovozi turadi. Aynan shu ichki ziddiyatdan otaxonning haqiqiy qiyofasi ko'rinadi. Lafz- inson sha'ni insonning erki, martabasi, jamiyatdagi obro'si ko'p jihatdan uning amallariga bog'liq bo'lsa-da, aslida uni belgilovchi eng asosiy narsa-bu so'zi. Va'da qilish, biror mas'uliyatni zimmasiga olish har qanday davrda oson tuyulgan. Ammo uni ado etish - chidam, vijdon va halollik talab qiladigan murakkab jarayon.

Dinda ham, odob-axloq ta'limotlarida ham va'daga vafodorlik eng ulug' fazilat sifatida e'tirof etiladi. Qur'onda: "Va'daga vafo qilinglar. Albatta va'dadan so'raladi." Bu oyatning mazmuni shundaki, inson berilgan har bir so'z uchun mas'ul.

Bugungi tezkor hayot, texnologiyalar shiddati, manfaatlar kurashi hukmron bo'lgan zamonda "omonatga sadoqat" degan tushuncha ko'plarga oddiy, hattoki eskicha tuyulishi mumkin. Ammo aslida insoniyat duch kelayotgan eng chuqur inqirozlar - ishonch tanqisligi, halollikning pasayishi, manfaat ustuvorligi - aynan shu qadriyatning yo'qolishidan kelib chiqmoqda. Bugungi zamonning shiorlaridan biri tezlik bo'lsa-da, axloqiy qadriyatlar hech qachon eskirmaydi. Dinning ham, dunyoning ham talabi o'zgarmagan: va'daga vafodor bo'lish, birovning ishonchini asrash, odamlarni aldamaslik, so'zini sha'n deb bilish. Chunki bozori chaqqon, texnologiyasi kuchli jamiyat ham axloqiy asos bo'lmasa, qisqa fursatda yemiriladi.

Demak, ushbu voqea bizga yana bir bor eslatadi: texnologiya o'zgaradi, hayot tezlashadi, ammo halollik va vafodorlik universal qadriyat bo'lib qoladi; birovga bergan kichik va'da ham uning hayotida ulkan ahamiyatga ega bo'lishi mumkin; har

bir insonning soʻzi uning asl darajasi va tarbiyasini belgilaydi; ishonchni yoʻqotish oson, qayta tiklash esa baʼzida butun umr yetmaydi.

Shu bois bugungi jamiyatda ham, ertangi avlod orasida ham eng muhim vazifa - soʻziga tura oladigan inson boʻlish, mehr, eʼtibor va masʼuliyatni qadrlashdir. Chunki insonning asl buyukligi uning kuchida emas, vafosida va boshqaga qilgan yaxshiligida namoyon boʻladi.

Halollik eng buyuk meros. Chol timsoli aslida bizning milliy qadriyatlarimiz, otabobolarimizdan qolgan halollik merosi, sadoqat va vafodorlik ruhi mujassamdir. Bugungi zamonda ham bu obraz bizni halol yashashga, ishonchga munosib boʻlishga, vijdon oldida pok turishga chorlaydi. Shunday bir paytda omonatini asrab, egasining qaytishini umid bilan kutgan chol timsoli biz uchun ibrat emas, zaruratga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻlmas Umarbekov. "Turon zamin". "Qiyomat qarz" 2023-yil.
2. Oʻlmas Umarbekov. Tanlangan asarlar. 1-jild.
3. Oʻlmas Umarbekov. Tanlangan asarlar. Hikoyalar. 1-jild. Toshkent: Sharq, 2002-yil.
4. Qozoqboy Yoʻldosh, Muhayyo Yoʻldosh: "Oʻzbek adabiyotini oʻqitish metodikasi".-Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-manba ijodiy uyi, 2022.
5. Hotam Umurov: "Adabiyotshunoslik nazariyasi".-Toshkent.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
6. Dilmurod Quronov: "Adabiyot nazariyasi asoslari".- Toshkent: "Noshir" nashriyoti, 2019.